

ÎN LOC DE PREFAȚĂ

Activul și pasivul – forme de referință pentru fenomenele actuale ale culturii tradiționale

În ultimii 15 ani, au fost incluse în terminologia specializată a domeniului folcloristicii cuvintele *activ* și *pasiv*, ele fiind folosite mai ales atunci când se au în vedere procese și strategii de conservare a patrimoniului cultural tradițional, programe de actualizare, „reînvițare”, „resemantizare” a unor forme specifice de exprimare, creare, interpretare, precum și repunerea în circulație a unor valori prin care se exprimă cultura profundă. Sensurile tehnice în care termenii sunt utilizați îi derutează, de multe ori, pe unii dintre specialiștii deprinși cu metode și tehnici, mai mult sau mai puțin savante, ale culegerii. Este lesne de observat că așa numita „metodă a interviului” se impune tot mai autoritar, în unele situații eliminând chiar alte metode și mijloace de cercetare a culturii tradiționale (și contemporane) care au fost testate, acceptate, folosite de specialiști de-a lungul timpului; acestea s-au dovedit a fi potrivite pentru cercetarea savantă de specialitate, fapt demonstrat, mai ales, prin rezultatele obținute în cercetarea fundamentală, certificate în ultima jumătate de secol. Termenii *activ* și *pasiv* sunt percepuți, astăzi, de unele persoane interesate de cunoașterea formelor de expresie, sensurilor de adâncime și dinamicii limbajelor specifice acestui tip de cultură „orală”, ca fiind nepotriviti, chiar derutanți, uneori. Când într-un domeniu al cercetării, indiferent care – poate să fie fizica, chimia, biologia și, desigur, folcloristica –, se stabilește un vocabular de termeni tehnici și sintagme consacrate, acelea sunt acceptate de majoritatea specialiștilor care obișnuiesc să activeze și să pună în circulație, prin scrierile lor, rezultatele muncii lor; ei intră în dialog cu omologii lor pornind de la o perspectivă teoretică comună, familiară tuturor. Terminologia „strategică” a unei discipline trebuie cunoscută și respectată de fiecare dată atunci când se discută dintr-o perspectivă teoretică: categoriile de termeni trebuie să aibă aceeași accepțiune, indiferent de țara sau cultura căreia îi aparține specialistul. Este ușor de observat că termenii tehnici pentru domeniile folcloristicii și etnografiei sunt percepuți, din nefericire, în cadre mult prea „elastice” și insuficient stabilizate de către cei care fac analize și definesc, teoretic, anumite fenomene. Etnomuzicologia este privilegiată, rigoarea teoretică datorându-se, poate și specificului „materiei” cu care lucrează. Este un mare dezavantaj pentru noi faptul că unii dintre colegi privesc noțiunile de *pasiv* și *activ*, în domeniul culturii populare, cu oarecare lejeritate și chiar cu malițiozitate. Considerăm această atitudine neproductivă și chiar primejdioasă pentru înțelegerea obiectivă a direcțiilor spre care se orientează, într-o dinamică alertă, astăzi, cultura „tradițională și contemporană”.

Activ înseamnă să participi, în mod efectiv, la o acțiune, să fi angajat, individual sau împreună cu un grup de oameni, într-o activitate, să realizezi un produs care are un anumit efect. *Activ* poate fi un fenomen care trăiește la nivel comunitar, dar se poate manifesta, în condiții speciale, „festivaliere”, și pe scenă. În această circumstanță diferența funcțională, actanțială, din perspectiva spațiului și timpului specifice etc. în care este realizată este foarte mare; activ este și atunci când cineva preia, își însușește și interpretează, într-un fel propriu, într-un alt context decât cel caracteristic funcțional și regulat, un segment dintr-un complex cultural tradițional. Exemple de acest tip pot fi numeroase și foarte nuanțate. Sensurile acestui *activ* sunt determinate, autoritar, de complexul motivațional: momentul interpretării, un episod anume al vieții individului sau grupului, contextele temporal și spațial în care există fiecare persoană simultan cu fenomenul care se derulează și multe altele de acest fel.

Pasiv poate fi un individ care nu participă direct la o acțiune, care poate fi făcută asupra subiectului de către altcineva, o persoană lipsită de inițiativă, care manifestă o stare de indiferență. În domeniul folcloristicii, prezintă interes pentru discuția noastră accepțiunea sintagmei „vocabular pasiv”, prin care se identifică acea „parte a vocabularului care nu este folosită în mod frecvent în vorbire, deși este cunoscută de vorbitor”. (Desigur, cei doi termeni, pentru a fi folosiți corect în discursul folcloristic, necesită o discuție nuanțată, care nu poate fi realizată aici).

Privind harta Europei și observând poziționarea României față de arealul central și Sud-est european, de bazinele mărilor și ale cursurilor de apă, înțelegem importanța acesteia pentru definirea specificului culturii tradiționale românești; s-au prezentat și analizat, în numeroase rânduri, mijloacele prin care a fost înlesnită, astfel, comunicarea între diferitele forme de expresie ale culturilor atestate în arealul menționat și s-au descifrat procesele complicate ale coagulării și definirii specificului etnic. Comunicarea, mijloacele prin care ea se efectuează, rapiditatea transmiterii informațiilor și corectitudinea, autenticitatea lor, tendințele comunicatorilor și gradul de pregătire al receptorilor sunt factori de mare importanță în procesul comunicării. În momentul actual acesta este unul dintre factorii activi care trebuie avut în vedere, „comunicarea planetară”, procesul de transmitere aproape simultană a informațiilor, de o mare diversitate, având un efect de remodelare, de creare a unei noi paradigme în ceea ce privește cultura folclorică. Sunt aproape trei decenii de când folclorista Linda Degh, care și-a desfășurat parte din activitate în Statele Unite, scria despre „folclorizarea vieții cotidiene” și în ultimii 15 ani se vorbește chiar despre un proces prin care tot mai mulți locuitori ai planetei devin „persoane folclorice”. Intelectualii români se pare că au fost tributari unei „prejudecăți” care poate fi considerată un efect al contextelor istorice, mai ales europene, din secolul al XIX-lea, „secolul națiunilor” și constituirea statelor naționale, de începutul secolului al XX-lea, de efectele

Primului Război Mondial, care i-a determinat să urmărească și să cerceteze cultura tradițională românească preponderent la purtătorii din spațiul rural. Aceștia erau mult mai numeroși, practicile culturale se manifestau mai coerent și unitar, sistemele de comunicare audiovizuale erau obișnuite și ușor de abordat. Elita intelectuală, care avea, parțial, alte preferințe și altă formație culturală, s-a orientat, pentru identificarea datelor care prezentau interes în argumentația folosită în acea perioadă de timp, cu preponderență spre această „cultură orală”. S-a trecut cu vederea faptul că structura de adâncime a culturii tradiționale românești putea fi identificată și în viața cotidiană a curții boierești și la locuitorii târgurilor și orașelor, mai mari sau mai mici, și în mediile muncitorești de început.

Alături de limba vorbită (și scrisă) folclorul a fost un sistem de referință reprezentativ pentru definirea identității etnice, care a fost luat în considerare atunci când s-au discutat problemele și direcțiile de acțiune în cadrul proceselor de constituire a statelor naționale. Trasând „un arc peste timp”, având ca punct de interes dinamica alertă a comunicării, astăzi, diversitatea informațiilor, autoritatea surselor de difuzare și poziționarea față de punctele de referință care să certifice autenticitatea acestora, putem afirma că momentul actual prezintă multe elemente asemănătoare prezente și în acel context al începutului de secol al XX-lea; dar, față de acea perioadă a cărei direcție de mișcare a fost „centipetă”, nu putem ignora că începe să devină evident un context pe care l-am numi, incipient, „centrifug”, în care este necesară o mai clară definire a elementelor identitare și programe strategice atent articulate pentru conservarea, salvagardarea și valorificarea valorilor culturii tradiționale. Nu mă refer la o anume identitate exclusivă, mă refer la sistem, în sine.

Identitățile diverse, cel puțin pe teritoriul României, au coexistat armonios, cultura românească fiind o cultură prietenoasă, permisivă, fără reflexe agresive de respingere absolută. Făcând referire la aceste repere de identitate, astăzi, cu atât mai necesar ni se pare să avem în vedere pentru studiu, *cultura activă*. Pentru culturile tradiționale, etnografia este, preferențial, domeniul în care sunt „descrise” sistemele identitare, în timp ce *savoir faire*-ul, – ce, cum, când se creează ceva, pentru ce, de către cine și din ce se realizează etc.- aparține, totuși, discursului folcloric. Toate aceste informații le avem înmagazinate în fondul nostru de cunoaștere acceptat pasiv, alături de componenta activă de producere a oricărui bun cultural pe care îl executăm astăzi. Folclorul, cultura populară reprezintă un proces care s-a articulat, s-a conceptualizat, s-a sistematizat, s-a dezvoltat, s-a transmis, s-a asimilat sau s-a respins, sute de ani, uneori, chiar milenii. Folclorul este „un sistem de sisteme”. N-am fi rezistat de-a lungul sutelor de generații care s-au succedat pe același teritoriu, dacă nu exista un *sistem* unitar, coerent, bine argumentat conceptual, pe care s-au sprijinit și după care și-au modelat, adaptat existența, grupuri de oameni, mai mari sau mai

mici, cu specificități și caracteristici identificabile, dătătoare de coeziune (socio-profesionale, de gen, de vârstă etc). Toți cei care făceau parte dintr-o categorie cu identitate definită înțelegeau, acceptau, împlineau normativele de viațuire în același fel, se integrău sistemului. Dacă respingeau regulile, păraseau grupul sau erau eliminați din acesta, marginalizați. Dar... sistemul funcționează numai dacă este nevoie de el. Progresul aduce schimbări, pe care ar trebui să le considerăm „necesare” pentru evoluție, în toate sensurile și individul trebuie să urmeze „mersul lumii”. Oamenii trebuie să cunoască specificul culturii de grup și, mai ales, să-l înțeleagă pentru a-l accepta, în continuare. Sistemul nu este imuabil. Acesta este conceptualizat în acel „fond pasiv” al cunoașterii unde se poate îmbogăți, chiar adapta, însoțit de clarificări pe care le oferă noile contexte generate de îmbogățirea cunoașterii, de progres, în accepția sa bună, utilă, chiar dacă uneori nu ne place. Schimbarea intervine în fiecare etapă istorică, dar trebuie să se încadreze și să se armonizeze cu sistemul care dă identitatea complexă oricărui grup uman; trebuie să existe un reper, iar punctul de referință vizează un sistem coerent, care asigură siguranță, condiții de viațuire și de păstrare a identității.

„Informațiile” sunt stocate și sistematizate în „fondul pasiv” de cunoaștere și oricare dintre activitățile, credințele, tehnicile de lucru, oricare dintre elementele pe care le realizăm astăzi au la bază tot ceea ce s-a acumulat în acesta, ce a pătruns și s-a conservat într-un model. Acest fond pasiv nu-l conștientizăm ca atare, de obicei, îi spunem „tradiție” și îl percepem, de cele mai multe ori, ca pe o reprezentare fără contur, „nebulosă”, un corp difuz, incert, în fapt, „moștenirea” noastră, fondul pasiv al culturii acesteia populare. „Popular” este, la rândul lui, un termen cu ale cărui sensuri ne „jucăm” de multă vreme, din nefericire. Elementul pasiv este o structură fundamentală care n-a ieșit nici acum din istorie.

Activul și pasivul sunt, în egală măsură, forme de referință pentru fenomenele actuale, nu numai în cultura populară, ci și în limbă. Și, mai mult sau mai puțin, vrem sau nu vrem, avem paralele și metodologice, și de interpretare, și de atestare, și de evoluție sau involuție, și de trecere în fond pasiv în momentul actual ca și la începutul secolului al XX-lea. Dar, așa cum am specificat anterior, în zilele noastre ne aflăm în fața unui „bombardament informațional” și unei „schimbări de paradigmă”, și aceasta nu este puțin lucru.

Cultura populară înglobează, pretutindeni în lume, acea formă de exprimare care este folclorul, proces bipolar, dirijat de istorie, el însuși istorie...

FOLKMEDIA

Folkloric Multimedia Deposit

Acad. Sabina Ispas*

Dacă „cunoașterea înseamnă putere”, atunci științele valorificate fac lumea manipulabilă.

Multe generații de savanți iluminați, intelectuali entuziaști, devotați națiunii, oameni politici destoinici, dascăli generoși au cercetat, ocrotit, valorificat, au exploatat, în discursuri de diferite feluri, au transmis generațiilor ce le-au urmat ceea ce se numește, cu un termen mult prea general astăzi, *tradiția*, formele de manifestare ale acesteia, rolul ei social, sarcinile cărora trebuie să le facă față în definirea profilului unei națiuni. Sunt acele repere identitare în care grupurile umane se regăsesc, de care sunt atașați, pentru care acceptă, conștient și eroic, să se sacrifice.

Dintre valorile de patrimoniu ale culturilor planetei, cele care aparțin secvenței imateriale, *folclorului*, sunt nu numai de o complexitate și profunzime de excepție, ci sunt și purtătoarele mărcilor identitare acceptate ca norme de către grup.

Pentru Johann Gottfried Herder poezia populară constituie „arhivele popoarelor”, „glasurile” acestora exprimându-se în cântecele lor (1774 *Aelteste Urkunde des Menschengeschlechts*). El a convins lumea savantă că originea istoriei

* Institutul de Etnografie și Folclor „Const. Brăiloiu”, Institutul Național de Optoelectronică

omenirii poate fi descifrată prin studiul poeziei arhaice. Până astăzi, viziunea lui J.G.Herder nu a fost infirmată.

Istoria popoarelor se află concentrată în formele multiple de expresie ale culturilor orale, pretutindeni în lume.

Patrimoniul

Toate societățile își creează o imagine despre ele însele în cadrul unui proces care are în vedere actualizarea componentelor culturale referențiale prin deschiderea spre noile generații care trebuie să se regăsească în acest proces istoric. Este o restructurare, revalorizare, reformulare, resistemizare a datelor și valorilor care alcătuiesc existența, sub toate aspectele ei, prin care se identifică un grup uman, un segment de populație, după normative comune, acceptate din interior și din exterior. Datele au o funcție referențială și socială totodată.

Noțiunea de patrimoniu cultural este folosită mai mult în discursurile politice decât în cele savante și se referă, în fapt, la un inventar de obiecte sau structuri imateriale cărora comunitățile le acordă importanță și chiar se identifică prin referire la apariția și semnificațiile lor. Patrimoniul este strâns legat de memoria colectivă și este o componentă importantă a reperelor identitare.

În actualul moment istoric, când continentul european, poate chiar întreaga planetă, participă la elaborarea unor modele comune pentru cultura viitorului – ne referim la procesele de mondializare și festivalizare a culturilor –, credem că este obligatoriu să actualizăm valorile culturii profunde, imateriale, să le protejăm, să le conservăm și mai ales să le facem cunoscute, într-un sistem modern și deschis.

Folclorul

perspectivă obiectivă asupra culturii contemporane trebuie să aibă în vedere și acea formă de exprimare specifică numită „cultură tradițională”, „cultură profundă”, cultură orală sau, cu un termen cunoscut și acceptat de majoritatea specialiștilor, *folclorul*, un „patrimoniu imaterial” al omenirii în care sunt încorporate creațiile grupurilor sau ale indivizilor ale căror componente, dezvoltate pe baza tradiției, sunt orientate după caracterele lor și reflectă speranțele comunităților ca o expresie a identității lor culturale și sociale.

Indiferent de nivelul evoluției tehnice sau de orânduirea socială, cultura contemporană încorporează, pretutindeni în lume, acea formă specifică de exprimare care este folclorul. Rezultat al unui proces bipolar dirijat de istorie, el însuși istoric, folclorul manifestă astăzi forme de expresie de multe ori atipice, inovează în ritmul specific al societăților postindustriale.